

БРИГАДА У ЗАВРШНИМ ОПЕРАЦИЈАМА

Дејства у рејону Дреновци — Ђурићи — Врбања

Сремски фронт представљао је за Нијемце најзначајнији дио општејугословенског фронта, јер је од упорности одбране на њему, и даље, по дубини, кроз Славонију, зависило извлачење њемачких и квислиншких формација са југа — из Босне и других крајева. Непријатељ је намјеравао да у Срему пружи што јачи отпор јединицама Југословенске армије и на тај начин створи услове за извлачење сопствених снага према Аустрији, с циљем да се предају западним савезницима из страха да не падну у руке Југословенској армији и комунистима. Због тога су Нијемци посебну пажњу посветили организацији одбране, не само у Срему него и по дубини, и предузели мјере за довлачење нових њемачких и усташко-домобранских јединица на тај правац.³⁰³

На сремском фронту одбрану су организовале снаге 34. њемачког армијског корпуса, са дијеловима усташко-домобранских јединица. Положаје између Дунава и Спачве држала је ојачана 41. њемачка тврђавска дивизија, а на дијелу фронта између Спачве и Саве, и јужно од Саве, налазиле су се 22. њемачка гренадирска дивизија и јаче снаге усташа, домобрана и четника.

³⁰³ „Сремски фронт 1944—1945“, стр. 304.

Да би се утврдио план завршних операција у вријеме од 25. до 27. марта, у Генералштабу Југословенске армије одржан је састанак са командантима 1, 2. и 3. армије. Састанку је присуствовао и Врховни командант, маршал Тито. Одлучено је да се пробој сремског фронта изврши комбинованим маневром, односно двоструким обухватом са крила и пробојем сремске утврђене зоне.³⁰⁴

Ради извршења постављеног задатка, 1. армија је формирала двије оперативне групе: Сјеверну, јачине пет дивизија, са Тенковском бригадом, чији је задатак био пробој сремског фронта, и Јужну, јачине пет дивизија, Коњичка бригада и Тенковски батаљон. Та оперативна група формирала је Босанску групу за дејство јужно од ријеке Саве и Босутску (6. пролетерска, 11. крајишка дивизија и Коњичка бригада), која је имала задатак да пробије непријатељеву одбрану између Спачве и Саве, пресијече комуникацију Брчко—Винковци и садејствује Босанској групи при форсирању Саве. Тиме би дејства те групе привукла знатне непријатељеве снаге и олакшала пробој на правцу главног напада.³⁰⁵

Трећег априла увече 11. дивизија, ојачана Коњичком бригадом, прешла је ријеку Босут код Моровића и села Босута и у току ноћи 3/4. априла избила на западни дио Босутских шума, са задатком да нападне на непријатељева упоришта у Сољанима, Строшинцима и Јамени, а у даљем да продужи офанзивна дејства ка селима: Дреновци, Рачиновци и Гуња, пресијече комуникацију Брчко—Винковци и садејствује јединицама јужно од Саве при форсирању те ријеке.³⁰⁶

Истог дана у 24.00 сата 12. бригада извршила је покрет из Кукујеваца правцем: Моровић—Суши пут—Строшинци, гдје је задржана као дивизијска резерва. Покрет Бригаде био је успорен због оштећеног моста у Моровићу, и преко њега могли су да прелазе само

xx» Исто, стр. 315.

3» Исто, стр. 316.

Зборник НОР-а, том XI, књ. 1, док. 19, стр. 121.

пјешадијски дијелови, а комора и други позадински дијелови превожени су малом скелом преко Босута.³⁰⁷

Дејства Босутске групе отпочела су 4. априла нападом 5. козарске бригаде на непријатељево упориште у Сољанима и 8. црногорске бригаде на непријатеља у Јаменој и Рачиновцима, које су у току ноћи 4/5. заузеле.

Борбе у сљедећих неколико дана показале су да су снаге непријатеља у том рејону биле знатно веће него што се претпостављало. Поред разних јединица усташке милиције, дијелова 12. усташко-домобранске дивизије, два батаљона руског заштитног корпуса, непријатељ је већ 4. априла, након доласка 11. дивизије, реаговао и хитно довео 65. гренадирски пук 22. гренадирске дивизије, а касније и неке дијелове те и 41. дивизије.³⁰⁸

Користећи слабо контролисани међупростор на споју 5. козарске и 8. црногорске бригаде, непријатељ је 5. априла око 10.00 сати извео обухватни напад на положаје 5. бригаде у Сољанима и око 12.00 сати довео је у потпуно окружење. Међутим, уз велике жртве (80 погинулих и 150 рањених) Бригада се, захваљујући присебности и одлучности старјешинског и борачког састава, око 15.00 сати, пробила из окружења и спасила од тоталног уништења.³⁰⁹

Увођење 12. бригаде у међупростор на споју 5. и 8. бригаде знатно је допринијело бржем развоју 5. бригаде из окружења у Сољанима. Од 14.00 сати 5. априла, када је у борбу ступио 2, а касније и 3. батаљон, водиле су се тешке борбе на прилазима селу Дреновци са истока. Подржан артиљеријском и минобацачком ватром, непријатељ се упорно борио за сваки салаш, за сваку врзину, живу ограду и канал, тако да су та два батаљона успјела да заузму само неколико салаша — Рапов стан, Јањићев стан и Витићев стан. Јачина непријатељевих снага на одсјеку напада

³⁰¹ Исто, док. 20, стр. 126.

³⁰⁸ „Сремски фронт 1944—1945”, 366—367.

³⁰⁰ Љ. Боројевић, Д. Самарџија и Р. Башић „Пета козарачка бригада”, „Народна књига”, Београд, страна 234.

12. бригаде тог дана процијењена је на око 700 до 800 војника.

Цио дан 6. априла батаљони 12. бригаде упорно су настојали, уз неколико поновљених напада, да разбију непријатељеву одбрану на линији: Марчићев стан, Јаковљевићев стан, Гргин стан, к. 86 и да продру ка Дреновцима. У тим борбама, поред осталих, истакао се Светислав Пепељчевић, нишанџија на тешком митраљезу из Митраљеске чете 2. батаљона.³¹⁰

Пошто ни напади других јединица Босутске групе тога дана нису дали значајније резултате, уследила је интервенција Штаба 1. армије, којом се захтијева одлучније дејство.

Ноћу између 6. и 7. априла настављене су операције на тој просторији, а 11. дивизија је ојачана са два дивизиона из Артиљеријске бригаде 48. дивизије. Команду над свим јединицама Босутске групе преузео је командант 6. пролетерске дивизије.³¹¹

У борбама 5. и 6. априла Бригада је претрпјела тешке губитке у људству: погинуло је 26 и рањено 96 бораца и старјешина. Непријатељ је, такође, задобио велике губитке.³¹²

Наредна три дана батаљони су водили даноноћне борбе, нападали и одбијали противнападе непријатеља са положаја источно од Дреновца, уз обострано велике губитке. О жестини тих борби говори и податак да је само за та три дана погинуло 16 бораца и старјешина, а рањено 74.

Деветог априла увече јединице Бригаде пренијеле су тежиште напада на Ђуриће и Гуњу.³¹³ Два батаљона нападала су непријатеља у Ђурићима, са сјевера, а један батаљон је оријентисан ка Дреновцима. У нападу су учествовале 5. и 8. бригада. Пошто напад на непријатељево упориште у Ђурићима није успио због отежаних услова кретања и закашњења, уследила је заповијест Штаба 11. дивизије да се 10. апри-

³¹⁰ Архив ВИИ, фонд НОР-а, кут. 878, фасц. 2, док. 9.

³¹¹ Зборник НОР-а, том XI, књ. 1, док. 29, стр. 155.

³¹² Архив ВИИ, фонд, НОР-а, кут. 878, фасц. 2, док. 9,

³¹³ Зборник НОР-а, том X, књ. 1, док. 35, стр. 169.

ла у 21,00 понови напад на Ђуриће и да се ово непријатељево упориште „безусловно ликвидира . . .”³¹⁴

Батаљони су кренули у напад у одређено вријеме, али је непријатељ раније напустио то мјесто и снаге 12. и 8. бригаде ушле су у Ђуриће без борбе. Настављајући своја дејства, јединице Бригаде су следећег дана, у раним јутарњим часовима, без борбе ушле у Гуњу, гдје су се сусреле са дијеловима 5. дивизије, које су прешле Саву код Брчког.

Цио дан 11. априла Бригада је провела на одмору и сређивању јединица у Гуњи, а већ сутрадан извршила покрет према Врбањи, гдје је требало да се размјести и извиђа правце према Нијемцима, Комлетинцима и Липовцу. Међутим, у току покрета услједила је нова заповијест Штаба Дивизије, да Бригада, са 8. и Коњичком бригадом, ликвидира непријатељево упориште у Врбањи. За извршење тог задатка Штаб Бригаде ангажовао је сва три батаљона, тако да су 1. и 2. нападали десно, а 3. батаљон лијево од друма Дреновци—Врбања. Напад је почео у 21.00 сат, отпор непријатеља трајао је врло кратко и Бригада је брзо ушла у Врбању.

У борбама око Ђурића и Врбање 10. до 12. априла погинуло је 15, а рањено 30 бораца и старјешина. Тринаестог априла цијели дан Бригада је остала на одмору у Врбањи. Тога дана стигла је радосна вијест о великом успјеху Сјеверне групе дивизија 1. армије — о пробоју сремског фронта и форсирању Драве и Дунава, које су изводиле јединице 3. армије.

У току борби вођених од 5. до 12. априла погинуло је 57 бораца и руководиоца из Бригаде, 200 је рањено, а 4 су нестала. У истом периоду убијено је 90, рањено 225 и заробљено 17 непријатељевих војника.³¹⁵

Од руководиоца из Бригаде погинули су: Срета Јовановић, командир чете у 3. батаљону, Сафет Терзић, политички комесар чете у 3. батаљону, Јово Недић, политички комесар чете у 2. батаљону, Јанко Јанковић, водни делегат, Милисав Спасојевић, вод-

³¹⁴ исто, том XI, књига 1, док. 46, страна 241.

³¹⁵ Архив ВИИ, фонд НОР-а, кут. 878, фасц. 2, док. 10.

ник и Јосип Ракош, водник. Рањено је 15 старјешина — командира, политичких комесара, командира вода и водних делегата.

Погинули су сљедећи борци: Милоје Аничих, Радован Васиљевић, Гавро Дамјановић, Милоје Илић, Јован Илић, Милош Јовић, Божо Јовичић, Борисав Јосиповић, Живорад Лечић, Миливоје Лечић, Чедомир Милосављевић, Драгутин Нешић, Драгутин Павловић, Илија Панић, Драгослав Пантелић, Александар Пантелић, Јеленко Поповић, Добривоје Првуловић, Бранислав Савић, Драгомир Сремчевић, Алимпије Бојић, Чедомир Вучетић, Златан Димитрић, Нинко Дамјаковић, Милутин Јеликић, Љубомир Јевтић, Милорад Јелић, Витомир Јанковић, Милош Капетановић, Божидар Лазих, Живко Лекић, Љубомир Обрадовић, Радован Капетановић, Живорад Капетановић, Љубо Петровић. Раденко Поповић, Боровоје Поповић, Марко Станић, Милутин Трифуновић, Михајло Филиповић, Миленко Вучинић, Милојко Гачманац, Нестор Тадић, Чедомир Митровић, Славољуб Папић, Слободан Станковић, Павле Станковић, Миленко Вуљанић, Јеремија Јокић, Јосип Ракош и Миодраг Урошевић.

Учесницима који су преживјели борбе у рејону села Ћурићи, Дреновци и Врбања остаће у трајном сјећању призори жестоких и крвавих окршаја, јуриша, противјуриша и борби прса у прса. Због паклене ватре непријатељевих митраљеза, минобацача, артиљерије и противавионских топова „ФЛАК“, борци су се само пузањем могли пребацити између појединих међа, живица и канала и по цијену великих губитака људства. Само у току 5/6. априла из 3. батаљона погинуло је 7 и рањено 50 бораца, а из 2. батаљона погинуло је 8, а рањено 20 бораца и старјешина.

Борцима и старјешинама Бригаде остале су у сјећању те тешке и крваве борбе и велике жртве које су оне однијеле, нарочито у борбама око с. Дреновада. Сјећају се да су командант бригаде Миле Вученовић и политички комесар Лука Цвјетичанин скоро свакодневно обилазили борбене положаје батаљона. Никада неће заборавити командантова упутства и савјете за извршење појединих задатака, уз истовремену очинску

бригу за живот људи. Командант Миле се увијек када би долазио међу борце интересовао каква је исхрана, како су борци обувени и одјевени.

У извјештају Штаба Бригаде о току борби од 5. до 12. априла наводи се, поред осталог, да се тих дана посебно истакао извиђачки вод Бригаде и обавјештајни официр Благоје Алексић.³¹⁶

Тешке борбе око Андријеваца

У јутарњим часовима 14. априла Бригада је из Врбање извршила покрет преко с. Шишковаца и Микановаца у с. Гашинце.³¹⁷ У току тог марша испред Шишковаца ноћу 14/15. априла несрећним случајем погинуо је помоћник комесара чете у 2. батаљону Саво Керезовић и рањено 6 бораца. Погинули Саво Керезовић је познати пушкомитраљезац, један од тројице браће Керезовића, бораца 12. крајишке бригаде. Још један од њих — Живко, погинуо је у јуришу на Сремску Митровицу.

Бригада је у Гашинцима преноћила и већ у јутарњим часовима 17. априла, као дивизијска претходница, кренула на нови задатак.

Једанаеста дивизија добила је задатак да, обилажењем Славонског Брода са сјевера, преко Диљ-планине, ликвидира непријатељево упориште на просторији Андријевци — Стари Слатник, пресијече друм и пругу и нападне Славонски брод са запада.³¹⁸

Задатак 12. бригаде био је да ликвидира непријатељево упориште у Андријевцима. Међутим, са непријатељевим истуреним дијеловима Бригада се сукобила већ код Челиковића и Папазовића, а са јачим снагама на линији Гризићи—Јакачина. Били су то предњи дијелови 47. пјешадијског пука 22. гренадирске дивизије — јачине око 1.000 војника.³¹⁹ За напад на истурене

³¹⁶ Исто, док. 19.

³¹⁷ Исто, кут. 257, фасц. 1, док. 7.

³¹⁸ Зборник НОР-а, том XI, књ. 1, док. 74, стр. 354.

³¹⁹ „Завршне операције за ослобођење Југославије” 1944—1945, ВИИ ЈНА, БИГЗ, Београд, стр. 587.

дијелове непријатеља одређен је други батаљон, уз подршку минобацачких чета из свих батаљона Бригаде. Првим јуришима други батаљон је потиснуо непријатеља према Јакачини, гдје га је задржао непријатељ пружајући јачи отпор. Око 17.00 сати, добивши појачање, које је стигло возом, непријатељ предузима јак противнапад и потискује десно крило батаљона за око 100 м. Даље надирање непријатеља спријечено је јаком стрељачком и минобацачком ватром. Жестока борба 2. батаљона трајала је све до 18.00 сати, када је почела јењавати. Тога дана погинуло је 6, рањено 16, а оштећено је 5 пушкомитраљеза.

Ноћу 18/19. априла у борбу је уведен и 3. батаљон. Одлучним нападом тог и 2. батаљона, непријатељ је одбачен са линије Гризић—Јакачина, тако да је Бригада 19. априла у 4.30 сати избила пред Андријевце. Трећи батаљон такође је претрпио знатне губитке — погинуло је 6, а рањено 14 бораца. Губици непријатеља били су 40 убијених и 110 рањених, заплијењена је извјесна количина наоружања и опреме.³⁴³

Деветнаестог априла ујутро батаљони Бригаде распоређени су на ивици шуме сјеверно од Андријеваца, изнад пруге и друма, спремни за напад на Андријевце. Међутим, осматривши дугачку колону непријатељеве пешадије, моторних и запрежних возила и једну композицију, који су се кретали друмом и пругом од Славонског Брода ка западу, командант Бригаде наредио је да се по тој колони отвори изненадна ватра из свих оружја. Изненадна и јака ватра, која је отпочела у 5.40 сати, створила је у први мах велику пометњу и панику у непријатељевим редовима, тако да су многи напустили возила и бјежали на југ, ка Сави. Снаге 1. батаљона зауставиле су својом ватром композицију воза, крцату непријатељевим војницима и опремом. И они су, такође, напуштали воз и бјежали ка Сави. Међутим, око 7.00 сати непријатељ се средио и појачао своје снаге, које су штитиле и браниле његово извлачење на положајима изнад друма и пруге, што је Бригади онемогућило да заузме Андријевце и експлоати-

³⁴³ Архив ВИИ, фонд НОР-а, кут. 878, фасц. 2, док. 23.

ше ватрени удар по непријатељевој колони. Ипак су непријатељеви губици били велики. Уништено је 6 камиона, 10 вагона, убијено око 200 непријатељевих војника и више рањено.³²¹

У поподневним часовима тог дана Штаб 11. дивизије наредио је поновни напад Бригаде на Андријевце и обавијестио да у нападу учествује и 31. бригада 21. дивизије. Напад је отпочео у 22.00 сата. До 2.00 сата 20. априла заузет је сјеверни дио села, а неки дијелови Бригаде избили су на друм Андријевци—Сибин. Пошто је изостао напад 31. бригаде, а непријатељ предузео снажан противнапад, батаљони Бригаде присиљени су да се повуку на полазне положаје. Такође, одбачен је и други батаљон 5. бригаде, који је нападао лијево од 12. бригаде.

У тим борбама погинула су 4, а рањено је 10 бораца Бригаде. Оштећена су три митраљеза. Лакше је рањен командант Бригаде Миле Вученовић, али је остао да командује Бригадом.

У току дана 20. априла Бригада је дејствовала са положаја на ивици шуме, сјеверно од с. Андријевци. Лијево је одржавала везу са 5. бригадом, која је дејствовала према Сибину, а десно — са 31. бригадом 21. дивизије. Цијелог дана непријатељ је снажно нападао на положаје Бригаде, а снажном ватром артиљерије и противавионских топова („ФЛАК“) бомбардовао бригадне положаје. Напади непријатеља и наши противнапади смјењивали су се скоро читавог дана. Но, и поред тога, 2. батаљон, уз помоћ Чете аутоматичара, продором на друм успјева да уништи већи број моторних возила и да заплијени један камион натоварен муницијом и санитетским материјалом, те да га доведе на положаје Бригаде.³²²

Приликом одбијања непријатељевог противнапада са четом аутоматичара смртно је рањен политички комесар Бригаде Лука Цвјетичанин. Умро је на путу за болницу.

Лука Цвјетичанин рођен је 1924. године у Бачком Соколцу, гдје су му се родитељи, као колонисти, до-

селили из околине Босанске Крупе. Био је ученик Војнозанатске школе у Крагујевцу. Одмах на почетку устанка у Подгрмечу одлази у партизани, истиче се као храбар борац, па убрзо постаје истакнути омладински и политички руководилац, а потом долази на дужност у Политодјел 11. крајишке дивизије. Свој утицај и на старјешине и на борце, испољавао је личним примјером у борби и у свакодневном раду и животу у јединици. Погибија вољеног комесара Луке болно је одјекнула и тешко примљена у Бригади. Неколико дана прије него што ће погинути, обишао је своје родитеље.

Поручник Бранислав Вељковић из пропагандног одсека Бригаде, у свом ратном дневнику забиљежио је сљедеће:

„20. април: Чујемо да је рањен командант у руку, а касније да је рањен и комесар Лука. Смјестисмо се сви приштапски дјелови у једну кућу, када дође вијест да је комесар Лука на путу за болницу издахнуо. Наредног дана спремамо вијенац, сандук и крст за сахрану Луке. Око 10.00 сишли смо у село Равин, овдје је у врло лијепој и модерној школској згради, сада нашој дивизијској болници, лежало тијело пок. Луке — комесара. Један руски официр је преузео посао око сахране. Износимо га нас 6 официра. Говорио је мајор Жутић, а однесомо га до гроба опет нас 12 официра. Командант је носио везану рањену руку. Наш Миле је био врло тужан и уморан од борби. На гробу је говорио помоћник комесара поручник „Брко“ — Никица Гашић, затим руски официр, онда један поручник из команде позадине. Новинар Свето Стојић (поручник, учитељ из Винковаца) написао је чланак за новине. Прође тако тужан дан. Борбе се воде даље код Андријеваца, од нас на 4 до 5 км. Чујемо да су Нијемци напустили Брод и да је Шеста личка ушла у град.”

Истог дана погинуло је 25, а рањено 70 бораца и старјешина. Оштећена су 2 пушкомитраљеза, 1 тешки

митраљез и већи број аутомата и пушака, што свједочи о жестини борби.

Погинуло је 40 непријатељевих војника и више рањено. Уништен је и оштећен већи број моторних возила.

Ноћу 20/21. априла и у току преподнева 21. априла настављене су борбе и смјењивали су се напади и противкапади батаљона Бригаде и непријатељевих снага на положајима сјеверно од Андријеваца. Истовремено је сшијењено да отпор непријатеља слаби, па је батаљонима наређено да пређу у напад на Андријевце. Уз борбу са заштитничким снагама непријатеља, 12. бригада је у 13.30 часова заузела Андријевце. Након чишћења заостатака непријатељских јединица и прикупљања плијена, Бригада је у 15.00 сати продужила наступање према Старом Слатнику, у садејству са 31. бригадш 21. дивизије, ноћу 21/22. априла овладала рејоном Старог Слатника, и избила на линију: шума Травник — кота 94, гдје је Бригади наређено да застане. На тим положајима и у Старом Слатнику Бригада остаје у току дана 22. априла и ноћи 22/23. априла.³²"

У току борби 21/22. априла из строја је избачено иреко 500 непријатељевих војника, од тога је око 200 погинуло, а 22 су заробљена. Заплијењена је већа количина наоружања и опреме: 3 камиона, од тога 2 са санитетским материјалом, а 6 камиона је уништено, 15 пушкомитраљеза „шараца", 2 тешка минобацача, 20 стројница, 30 пушака, 15 пиштоља, 3.442 артиљеријске гранате већег калибра, 1.800 граната за противавионски топ „ФЛ1АК" и већа количина стрељачке муниције, мина за минобацаче, и друге опреме.

У току та два дана погинуло је 7, а рањено 57 бораца и старјешина Бригаде.

За вријеме марша и у току борби око Андријеваца и Старог Слатника погинуло је 86, а рањен 121 борац и старјешина из Бригаде.

Укупни губици непријатеља у борбама од 18. до 22. априла билн су: убијених 345, рањених 667 и за-

робљених 22. Уништено је 15 вагона, 1 локомотива и 10 вагона. Заплијењено 7 камиона пуних разног материјала, 50 пушака, 15 пушкомитраљеза „шараца“, 20 стројница, 15 пиштоља, 5.242 гранате и већа количина друге муниције и разне опреме/¹²⁴

Поред политичког комесара Бригаде Луке Цвјетчанина погинули су руководиоци: Душан Бабић, командир чете у 1. батаљону, Милан Балабан, командир чете у 2. батаљону, Никола Бабић, замјеник пол. комесара Чете аутоматичара, Бранко Бабић, ађутант батаљона, Бранислав Витановић, водни делегат, Хусо Омерчић, командир вода, Милан Вуковић, командир вода, Душан Дошен, командир вода — сви у 2. батаљону, Драгослав Мићић, командир вода минобацачке чете 2. батаљона Перо Нинковић, командир вода у 3. батаљону и Ђурађ Савић, командир вода у 2. батаљону.

Погинули су борци: Миодраг Капетановић, Милосав Петровић, Пантелија Филиповић, Миодраг Живковић, Јордан Живковић, Иван Бертић, Живко Петровић, Милован Прокић, Богољуб Сладојевић, Миодраг Тодоровић, Милог Мадреша, Владо Босић, Душан Беровић, Живадин Врачарић, Павле Врачарић, Тривун Вреловић, Тихомир Васић, Богда Велимировић, Милосав Гајић, Милован Гајић, Славко Гвозденовић, Марко Дејак, Милорад Драгичевић, Радован Живковић, Славко Живковић, Емир Жагар, Добривоје Илић, Недо Јањиловић, Раде Јованов, Јаков Катичић, Фехим Казић, Димитрије Костадиновић, Милан Кнежевић, Андрија Ленић, Љубодраг Лукић, Марко Ловретић, Михајло Мићић, Милан Млинар, Ивко Миловановић, Драго Милутиновић, Слободан Миладиновић, Матија Николмћ, Слободан Недељковић, Милован Панић, Цветко Пантелић, Петар Петровић, Бранислав Петровић, Милосав Првуловић, Милан Петровић, Радован Пантелић, Михајло Ристивојевић, Милосав Росић, Обрен Ракић, Љубомир Ракић, Слободан Савић, Александар Симић, Момчило Симоновић, Радован Станковић, Недељко Старчевић, Витомир Тодоровић, Војислав Шербић,

Стево Старчевић, Миленко Вучинић, Радован Митровић, Андрија Голубовић, Драгољуб Мићић, Миодраг Рисојевић, Стјепан Бориловић, Марко Бориловић, Живојин Дивљаковић, Лука Домаћиновић, Радомир Симић, Бранислав Виторовић и Милорад Павловић.

За вријеме борби око Андријеваца истакао се велики број бораца и старјешина, који су испољили нарочиту храброст и јунаштво приликом јуриша на непријатељеве ровове, бункере и насељено мјесто. Зато је Штаб Бригаде, одмах после овладавања Андријевцима, предложио Штабу 11. дивизије да се одликују: Никола С. Бабић, помоћник политичког комесара чете, Орденом за храброст — при нападу на Андријевце први је упао у непријатељеве ровове, бацио бомбе и погинуо; Душан Н. Дошен, старији водник, такође, Орденом за храброст — на челу свог противтенковског вода јуришао је на непријатеља, уништавао његову живу силу и технику, и у једном таквом јуришу и погинуо; Жарко М. Радивојевић, водник, Медаљом за храброст — неустрашиво и хладнокрвно, на челу својих бораца, излетио је пред њемачку колону и задржао је; Недељко Д. Старчевић, водник, Орденом за храброст — јуришао је на челу своје десетине, упао у непријатељеве ровове, убио неколико њемачких војника и сам погинуо. И Стефановић Миливој, борац — телефониста, предложен је за одликовање Медаљом за храброст — 19. априла, за вријеме најјаче непријатељеве артиљеријске и минобацачке ватре, успоставио је телефонску везу између Бригаде и Штаба 2. батаљона. Потом је од рањеног друга узео митраљез и косоно непријатеља све до ноћи.

У закључку извјештаја Штаба 12. бригаде, о борбама у Андријевцима, поред осталог наводи се:

„Непријатељ је и овдје био присиљен на огорчену борбу, јер му је главни задатак био да штити одступање главним комуникацијама јаким својих дијелова, који су се повлачили из Босне, преко Брода. Размјера његових снага и техничке надмоћности према нашим снагама била је огромна. Да су наше стране на том сектору нападале

MORAL I STANJE NAŠIH TRUPA: na visini, borbenost vrlo jaka, sposobne za vođenje dalje borbe.

Mundije nije nadostajalo, poguma je bila redovita.

U ovoj borbi od jedinica naročiti su se istakle II. bataljon i Antomatičarska četa, te zaslužuju ovakva pohvala.

Od pojedinačno porođ komesara brigade Luke Cvjetičanina istakli su se:

Đešen M. Dušan stariji vodnik, što je rukovodio svojim protivtežkovskim

vođen jurišao na neprijatelja sa protutežkovima i tako uništavao neprija-

teljske kolone i neprijatelja, te je u tom svom nalištu i poginuo. Predložen

je za odlikovanje ordenom za hrabrost; Radičević M. žarko vodnik, predložen

je za odlikovanje medaljom za hrabrost, što je u ovoj borbi sa puno hladno-

krvosti i bez straha apao i nadirao nemačke kolone. Babić S. Nikola petpo-

ručnik-pomoć, polit. komesara čete, predložen je za odlikovanje ordenom za

hrabrost što je u napadu na Andrijevice prvi uletio u neprijateljske rovove

bacajući iste bombe. Uz pomoć ostalih drugova razbio neprijatelja, a u tom pri-

likom je i poginuo. Starčević D. Nedeljko vodnik, predložen je za odlikovanje

ordenom za hrabrost, što je u ovoj borbi prvi jurišao na neprijatelja

upao u neprijateljske rovove i sa svojom desetinom razbio neprijatelja, ko-

jom prilikom je i poginuo. i Stefanović Milivoj borac, telefonista, predložen

je za odlikovanje medaljom za hrabrost, što je na dan 19 aprila 1945

za vreme najjače neprijateljske artiljerijske i bacačke vatre uspešavio tele-

fonsku vezu između štaba brigade i štaba II. bataljona, a zatim usima

od ranjenog druga mitraljez i koji neprijatelja sve do u samu noć.

ZAKLJUČAK:

Neprijatelj je i ovde bio prisiljen na ogrorčenu borbu jer mu je glavni

ni zadatak bio da štiti odstupanje glavnih komunikacija, jakih svojih čet-

lova koji su se povlačili iz Novine preko Broda. Tom prilikom isuknuo je mno-

go motorizovanih vozila i drugog ratnog materijala. Naš glavni zadatak bio

je preseći neprijatelju odstupnicu, opkoliti ga na tom sektoru i uništiti,

odnosno prisiliti na predaju. Razmera njegovih snaga i tehničke nadmoćnosti

prema našim snagama bila je ogromna. Danu s naše strane na ovom sektoru na-

padale jače snage iz sadejstvo naše artiljerije i avijacije verovatno bi

zadatak bio blagovremeno i potpunosti izvršen.

Zapovesti izdane prilikom ovih akcija prilaku se u ovcenom prepisu,

dok su podrobija objašnjenja i nadopune izdane usmeno i putem telefona.

Smrt fašizma - sloboda narodu!

Politkomesar, major

Načelnik, kapetan

Komandant, p. pukovnik

ŠTAB: TRUPNI: AKTIVNI: 11
POSLOJ: RANJENI: 11
Br. Por. 11/11/45
K. 11/11/45

Последња страна извјештаја Штаба Бригаде штабу 11. диви-
зијв о борбама у рејону Андријеваца код Славонског Брода

јаче снаге, уз садејство артиљерије и авијације, вјероватно би задатак био благовремено и у потпуности извршен. У тој борби од јединица нарочито су се истакле 2. батаљон и аутоматичарска чета, те заслужују сваку похвалу..³²⁵

Тих дана, за политичког комесара бригаде, умјесто погинулог Луке Цвјетичанина, постављен је Боро Гаћеша, а за помоћника политичког комесара Радован Оршчанин.

Дејства у рејону Велике Барне

Двадесет трећег априла у 6.00 сати Бригада је, са инжињеријским батаљоном Дивизије, извршила покрет из Старог Слатника, преко Гржића и Плетернице, и истог дана око 16.00 сати стигла у Славонску Пожегу. Сљедећег дана наставила је покрет правцем: Брестовац—Орљавац—Забрдско—Пакрац — Тројеглавац—Дарувар, да би 26. априла, у поподневним часовима, стигла у Малу Барну, гдје су се батаљони размјестили и организовали извиђање непријатеља према Великој Барни.³²⁶

Одступајући према западу, непријатељ је организовао и посјео за одбрану линију: Гардешница — р. Илова—Зденци—Грубишко Поље—Велика Барна, и даље на сјеверозапад. Те одбрамбене положаје запосјеле су непријатељеве снаге јачине око четири дивизије. На правцу дејства 11. дивизије налазиле су се снаге 22. њемачке дивизије и усташко-домобранске јединице непознате јачине.³²⁷

Већ 27. априла у 2.00 сата батаљони су кренули у напад на непријатељеве положаје јужно од Велике Барне, основним правцем: сјеверни дио Оброве шуме — к. 167 и 165-с. Кршевине — к. 159, и даље у правцу Велике Јасеновице. Први батаљон налазио се на дес-

³²⁵ Исто.

³²⁶ Исто, кут. 257, фасц. 1, док. 9.

³²⁷ Зборник НОР-а, том XI, књ. 1, док. 94, стр. 497.

ном крилу, 3. у центру борбеног распореда бригаде, а 2. батаљон лијево, ка шуми Прљошина, са задатком да са дијелом снага обезбјеђује лијеви бок Бригаде од Грубишног Поља и Зденаца. И поред снажног отпора непријатеља, 1. и 3. батаљон успјели су да га потисну до потока Игњатића, гдје су задржани. У току дана непријатељ је извршио неколико противнапада, са циљем да поврати првобитне положаје, али без успјеха. И 3. батаљон је, такође, извршио два јуриша на непријатељеве положаје. Истог дана 1. батаљон је издржао јаку унакрсну ватру из Кршевина и Велике Барне, док је 2. батаљон у подневним сатима имао јаки сукоб са непријатељем у предјелу шуме Прљошина и присиљен да се повуче на полазне положаје.³²⁸

Двадесет седмог априла око 23.00 сата Вировитичка бригада преузима положаје 12. бригаде, која добија задатак да нападне непријатеља сјеверно од Велике Барне, између 5. козарске и 5. црногорске бригаде да садејствује 8. бригади у заузимању Велике Барне, те да продужи дејство ка Павловцу. Непосредно пред смјену, непријатељ је, уз јаку ватру аутоматског оружја и минобацача, извршио снажан противнапад, али је одбијен.

Први и трећи батаљон извршили су напад у свануће 28. априла, успјели да одбаце непријатеља са предњих положаја и заузму к. 169, гдје су задржани. На достигнутим положајима остали су читави дан и успјешно одолијевали свим нападима непријатеља. Пратећа артиљерија тога дана веома успјешно је тукла непријатељеве отпорне тачке на Ковачевића-брду.

Ради појачања напада бригаде, 29. априла ујутро у борбу је уведен и 2. батаљон на десном крилу до шуме Грђевица. Сва три батаљона Бригаде остала су на достигнутим положајима у току 29. и 30. априла. За то вријеме одбили су снажан противнапад непријатеља и истовремено предузели офанзивна дејства, уз веома јаку обострану артиљеријску ватру. У тим борбама посебно се истакао борац 2. батаљона Драгутин Мар-

³⁴³ Архив ВИИ, фонд НОР-а, кут. 878, фасц. 2, док. 23.

ковић, који је са противколским топом уништио четири бункера и четири непријатељева митраљеза код Велике Барне.

Увече 30. априла непријатељ се под борбом повукао пред снажним нападом 11. дивизије, па су њене бригаде: истог дана око 22.00 сата ушле у Велику Барну и наставиле гоњење према западу.

Поред жестоких окршаја и обостраних великих губитака у људству, борбе око Велике Барне запамћене су и по веома лошим временским условима, што је знатно отежавало покрет људи и возила (непрекидна киша, блатњави и расквашени путеви).

Према извјештају Штаба 12. бригаде од 30. априла 1945. године, у борбама око Велике Барне, убијено је 210 и рањено око 290 непријатељевих војника. Заплијењена⁸²⁹ је знатна количина наоружања и војне опреме.

У исто вријеме, погинуо је 31, а рањено је 105 бораца и старјешина. Погинуо је и Никица Слутај, командир чете 2. батаљона, првоборац из Заваља код Горње Санице. Учествовао је у свим биткама које су вођене у Босанској крајини, а од априла 1944. године, као командир чете, успјешно је водио своју јединицу у свим борбама, да би храбро погинуо — не дочекавши дан побједе. У борбама око Барне погинули су и Никола Тепавац, командир вода у Чети аутоматичара, Петра Шиник и Богдана Вранић, четне болничарке, обје из околине Босанске Градишке, и борци: Станко Ђукић, Андрија Ребмћ, Живадин Гацурић, Добривоје Гератовић, Илија Голубовић. Милисав Живковић, Антун Јермић, Милутин Максимовић, Милан Матић, Матија Маршић, Видосав Миленковић, Драгољуб Мићић, Живорад Мишић, Јосип Метош, Живорад Мићановић, Рамо Наифовић, Слободан Павловић, Љубомир Пантић, Војислав Пашић, Љубомир Рајковић, Живан Манојловић, Јован Пантић, Александар Стојадиновић, Радован Шабић, Боровој Станковић, Миленко Живковић и Милоје Ристивојевић.

У току тих борби рањено је и неколико бораца и руководиоца због погрешно усмјерене ватре наше ар-

⁸²⁹ Исто.

тиљерије. Један од тешко рањених био је Лука Зорић, политички комесар чете у 2. батаљону, који је остао без ноге.

Наступање кроз Мославину и Загорје

Након разбијања непријатељевих положаја у региону Велике Барне, батаљони су продужили дејство гонећи непријатеља преко Великог Грђевца, према Старој и Новој Плошници, гдје је непријатељ користећи ријеку Чазму, организовао одбрану.

У 16.00 сати 2. маја бригада је напала на непријатељеве положаје: 1. и 2. батаљон према Старој Плошници, а 3. батаљон ка Новој Плошници. Послије краће борбе, непријатељ је одбачен на десну обалу Чазме. Снаге 3. батаљона прешле су Чазму и продужиле напад на Нову Плошницу, док су 1. и 2. батаљон задржани на ријеци Чазми. Користећи постигнути успјех 3. батаљона, Штаб Бригаде на тај правац пребацује и 2. батаљон и уводи га у борбу за Нову Плошницу. Користећи насељена мјеста, канале и друге погодности за одбрану, као што су: расквашен терен и отежани услови за наступање јединица Бригаде, непријатељ је успио да задржи наше снаге на прилазима Старој и Новој Плошници.³³⁰

Наредног дана, послије јаке артиљеријске припреме, у 7.20 сати, батаљони су прешли у напад и врло брзо заузели Стару и Нову Плошницу, те продужили дејства гонећи непријатеља према селу Средска. Међутим, на линији Средска-Ђурђић непријатељ пружа нови отпор. Само у Средској било је око 600 непријатељевих војника из 1. бојне 21. пуковније прве хрватске ударне усташко-домобранске дивизије. Четвртог маја у 3.00 сата Бригада предузима напад на Средску и, послије краће и жестоке борбе у центру насеља, овладава тим мјестом. Главнином (1. и 3. батаљон) гони непријатеља ка Ивањској, коју ослобађа. Истовремено 2. батаљон гони непријатеља правцем Сасовац-Ђурђић

³³⁰ Исто, кут. 878, фасц. 2, док. 12.

и заузима га након јачег отпора непријатеља. У тој борби убијено је 10, а рањено 18 непријатељевих војника, а губици 2. батаљона били су 6 погинулих и 3 рањена. Штаб Бригаде наређује 3. батаљону да настави енергично гоњење непријатеља и не дозволи му да се одлијепи од наших снага. У току гоњења, када је батаљон отишао знатно напријед — у позадину, иза његових леђа наишла је јача непријатељева колона усташа и домобрана, који су се, такође, повлачили. Том приликом дошло је до жестоке борбе и непријатељ је успио да се извуче претрпјевши знатне губитке. Убијено је и рањено више усташа и домобрана, а две усташе су заробљене. Батаљон је имао 8 погинулих и 12 рањених бораца.³³¹

Истог дана и у току ноћи 4/5. маја Бригада је наставила гоњење непријатеља правцем Прљевине—Жабно—Пољана, без већег отпора непријатеља. Међутим, око 8.00 сати 5. маја дошло је до сукоба у рејону Шпиранце—Пакаеин, на жељезничкој прузи, гдје је једна мања непријатељева јединица енергичним дејством снага бригаде разбијена и уништена.³³²

Шестог маја Бригада гони непријатеља на правцу Равен—Дољанец—Ледине, са задатком да заузме село Бисаг и Подвор и пресијече комуникацију Вараждин—Загреб. Сљедећег дана, у оквиру општег напада снага 11. дивизије, на комуникацију Загреб—Вараждин, јединице Бригаде, након кратке борбе, заузимају Еисаг и Боранец. И док су се наредног дана, 8. маја прије подне водиле борбе на линији Чаловец—Брезница, око 12.00 часова од Штаба 11. дивизије стигло је наређење да се, до даљњег, прекину борбена дејства, да је фашистичка Њемачка капитулирала и да се настоји да се преговорима непријатељ приволи на предају. У вези с тим, у Операцијском дневнику 12. бригаде, у извјештају за 8. мај 1945, забиљежено је:

„У 12.00 часова наређено је од Штаба 11. дивизије да Бригада, до даљњег наређења, прекине

³³¹ Архив ВИИ, фонд НОР-а, кут. 878, фасц. 2, док. 12.
³³² Зборник НОР-а, том XI, књ. 1, док. 20 стр. 126.

сваку борбу услед капитулације од стране Немачке и да ће се покушати мирним путем позвати на предају непријатељске снаге које се налазе испред Дивизије. Непријатељ је позван на предају, на што је око 19.30 часова послао свога парламентарца, ради преговора, о чему је извјештен и Штаб Дивизије, који је дошао до овог штаба, гдје су им дати услови капитулације. Кад се наш парламентарцац, заједно са њиховим, упутио на мјесто заказано за састанак, непријатељ је већ био одступио прије пола часа. Од Ттаба дивизије је наређено гоњење непријатеља.

У току овог напада наши губици били су 8. рањених и 1 погинуо. Губици непријатеља нису познати ..."

У борбама за вријеме гоњења од 2. до 8. маја убијено је 75, рањено више од 110 и заробљено 30 непријатељевих војника.

У истом периоду Бригада је имала 46 погинулих и 100 рањених³³³

Погинули су: Мирко Срдић, Сафет Ахметашевић, Миле Рајић, замјеник политичког комесара чете у 3. батаљону; Милош Анђелић, командир вода из 3. батаљона; Светислав Тасић, командир вода у 2. батаљону и Милић Мирко, политички делегат вода у чети аутсшатичара бригаде.

Поред наведених старјешина погинули су борци: Милорад Николић, Богдан Павловић, Сретен Максимовић, Милосав Милетић, Велимир Миловановић, Тодор Васић, Младен Јефтић, Никола Кнежевић, Милорад Петровић, Тихомир Гајчински, Сретен Петровић, Мато Релић, Љубо Стевановић, Живорад Тодоровић. Драгослав Видаковић, Војимир Влајковић, Марко Дујаковић, Драгић Ковачевић, Војислав Ранковић, Борисав Дабић, Јован Јовановић, Марко Јовановић, Ђуро Јелић, Данче Јордановић, Марко Спремић, Јосип Међед, Витомир Сарић, Василије Каменовић, Живојин Цветановић, Живорад Марковић, Радован Миленковић,

ЈБубомир Миловановић, Мишо Перовић, Никола Прух, Миле Радојчић, Голуб Старчевић, Славољуб Маринковић, Здравко Пантелић, Јово Кнежевић и Мила Лазић.

Заробљавање 41. њемачке тврђавске дивизије

Бригада је продужила гоњење већ деморалисаних и обесхрабрених њемачких, усташких и домобранских снага, које су се повлачиле према Цељу. Гоњење је отпочело 10. маја у 4.00 сата општим правцем: Забок—Велико Трговиште—Јаковљани—Појатне. Ради заштите главнине својих снага непријатељ је оставио јаче заштитне дијелове на положајима око Великог Трговишта и села Луке.

Гонећи непријатеља батаљони Бригаде су истог дана, у поподневним часовима, југозападно од Великог Трговишта, око села Луке, наишли на предње дијелове 41. њемачке дивизије,³¹⁴ са јачом групацијом усташа и домобрана. Домобрани су се прије него што су успоставили контакт са јединицама Бригаде, одвојили од Нијемаца и усташа, посјели положаје према њима, а домобрански официри су се, са својим јединицама, ставили на располагање командама наших јединица. Тога дана они су, по плану команде Бригаде, такође, држали положаје према усташама, а наредног дана су разоружани.

Чим су ступили у контакт са непријатељем, наши предњи дијелови извјестили су Штаб Бригаде да телефонска линија на жељезничкој прузи између ста-

³¹⁴ Та дивизија формирана је јануара 1944. године у Грчкој. Њен штаб био је уствари штаб бивше 39. њемачке пешадијске дивизије, која је расформирана на Источном фронту у Русији због великих губитака. У почетку дивизија је имала у свом саставу само два пешадијска пука да би, после повлачења из Грчке у Новом Пазару новембра 1944. године, под њену команду био стављен и 133. гренадирски пук. У таквом саставу дивизија је јануара 1945. г., пребачена на сремски фронт у рејон Свињаревица—Комлетици. Исто, кут. 257 фасц. 2 док. 46.

ница Лука и Појатно, није оштећена и да је Нијемци користе за одржавање везе. Цијенећи најновију ситуацију, командант Бригаде дошао је на оригиналну идеју и наредио да се један телефонски апарат одмах укопча на ту линију, те да се успостави директна веза са њемачком командом и непријатељ позове на предају. Како су даље текли догађаји везани за заробљавање и предају 41. њемачке тврђавске дивизије, види се из бојне релације штаба 12. бригаде за 10. мај 1945, гдје је, између осталог, забиљежено:

„Након тога послани су курири до моста на ријеци Крапини, сјеверно од Појатна, који су саопштили команданту 41. њемачке дивизије да треба да се упути у Велико Трговиште, ка Штабу бригаде. Одмах послје тога, њемачки генерал, са својом пратњом, користећи терезину, која је пругом пролазила, довезао се у Велико Трговиште до штаба ове бригаде, одакле је упућен у штаб 11. дивизије на преговоре. Након обављених преговора њемачки генерал, са својом пратњом, вратио се својим јединицама, одакле је са дивизијом извршио покрет на пољану код села Луке, гдје је разоружана цијела дивизија, која је бројила 9.000 Нијемаца. За вријеме разоружавања те дивизије наше снаге налазиле су се у положајима изнад села Луке и око села Купљеново .. „³³⁵

Тако су јединице Бригаде примиле комплетну 41. њемачку дивизију, на челу са командантом генерал-лајтнантом Хаусером. У касним вечерњим часовима завршено је разоружавање њемачких војника. Истог дана око 22.00 сата батаљонима Бригаде предала се група од 400 домобрана, са цјелокупним наоружањем. Међутим, на просторији на којој се налазила Бригада била је и једна јака групација усташа око 1.400 људи, који су одбијали да се предају. Зато су им постављени услови и предочене посљедице уколико не прекину борбу и не одложе оружје. Начелник Штаба Бригаде,

³³⁵ Исто, кут. 878, фасц. 2, док. 19.

коли је преговарао с њима, послужио се лукавством и дао им до знања да је њихова јединица „опкољена од неколико дивизија Народноослободилачке војске" и да ће бити ликвидирани у току од једног часа. Овај трик у потпуности је успио, мада су се у непосредној близини налазиле само јединице 12. бригаде. Деморалисане усташе су се уплашиле и око 21.00 сат дошле у село Појатно, гдје су се предале. И тај догађај забиљежен је у Операцијском дневнику 12. бригаде, у извјештају за 10. мај:

„Овдје је интересно напоменути да је њиховом разоружавању присуствовало свега шест лица: командант, начелник Штаба, помоћник политичког комесара 11. дивизије и три курира ове бригаде, али пошто је била ноћ то усташе нису видјеле. Усташа је било три бојне, а тога дана заробљено је 9.000 Нијемаца. 1.400 усташа и 400 домобрана са целокупним оружјем и муницијом, сем артиљерије. Сви заробљеници стављени су у логор код села Луке на пољани ...¹¹³³⁶

За све то вријеме јединице Бригаде посјеле су и држале положаје на линији: село Појатно—Купљеново—Луке—Велико Трговиште, ради спречавања евентуалног продора непријатеља у правцу сјеверозапада. Међу заробљеницима било је и 28 рањених Нијемаца и усташа.

Све заробљене усташе биле су из састава 13. усташког здруга.

Од непријатељских јединица разоружаних 10. Маја заплијењено је: 5.345 пушака „маузер", 1.500 пиштоља разног калибра, 570 већих и 260 мањих шмајсера, 570 митраљеза „шараца", 20 пушкомитраљеза, 200 двогледа, 80.000 пушчаних метака, 20.000 метака за шмајсере, 6.000 муниције за пиштоље, и друго. Поред 450 заплијењених коња, јединицама Бригаде пала је у руке велика количина разне ратне опреме, између осталог и 1.865 шаторских крила, 196 шињела, 141 пар ципела и друго.

³³⁶ Исто, кут. 875, фасц. 2, док. 13.

Сутрадан 11. маја, 1. и 3. батаљон и једна чета 2. батаљона спровели су све заробљене непријатељеве војнике у Загреб и предали их Коњичкој бригади у Подсуседу.³³⁷

У рејону Цеља

Јединице Бригаде, које су заробиле и разоружале њемачке војнике и усташе, добиле су задатак да се у току 12. маја из Подсуседа врате у Велико Трговиште. Тог дана у рејону села Луке примјећена је већа група усташа. Она је успјела да пробије положаје које су држале јединице милиције, опљачка село и одведе 20 милиционера. Други батаљон је одмах ступио у акцију, разбио ту усташку групу и у току гоњења заробио 107 усташа. Само захваљујући чињеници што у том рејону није било јачих снага Бригаде, усташе су избјегле потпуно опкољавање и уништење.³³⁸

Дванаестог маја Бригада је наставила покрет у Цеље. Истог дана једна усташка јединица код села Козје напала је бригадну комору, која се налазила у покрету према Кумровцу. Том приликом погинула су три борца и то су биле посљедње жртве Бригаде у току народноослободилачког рата.³³⁹⁾

Око 21.00 сат увече Бригада је са свим својим дијеловима извршила покрет у правцу Клањца и Плавића, да би сутрадан у пријеподневним часовима стигла у тај рејон. У току покрета заробљено је 320 усташа и 9 домобрана, који су предати Штабу 16. дивизије. У поподневним часовима Бригада је извршила покрет у правцу Цеља, с тим што су се пјешадијски дијелови пребацили са 11 камиона, које је послао Штаб Дивизије.

Одмах након доласка у Цеље, Бригада је добила задатак да претресе терен, похвата разбијене њемачке и усташке снаге и да извиђа терен. Стога су 1. и 3.

³³⁷ Исто, док. 23. „Операцијски дневник 12. крајишке бригаде” 1945. године.

³³⁸ Исто, док. 13.

³³⁹ Зборник НОР-а, том XI, књ. 1, док. 141, стр. 750.

батаљон 14. и 15. маја дејствовали на правцу Вресник —Словенградец, а 2. батаљон је посјео положаје на путу за Велење, са задатком хватања и уништавања разбијених непријатељевих групација и спречавање њиховог преласка преко друма. Након пристизања у Слонентрадец, батаљони су камионима пребачени у рејон: села Паке. У току покрета сусрели су се са једном њемачком позадинском колоном, јачине око 144 војника, која је имала намјеру да се пребаци преко границе. Непријатељеви војници били су без оружја, и одмах су се предали, а наредног дана су упућени у Штаб 11. дивизије. Код њих је приликом претреса нађена већа количина хране (масти и брашна), нешто санитетског материјала и друге војне опреме. Петнаестог маја око 19.00 сати све јединице Бригаде биле су у Добрни,³⁴⁰ гдје су се војници одмарали, окупали и пре-
ноћили.

Шеснаестог маја, преко радија и у бригадним и батаљонским билтенима, цјелокупни састав Бригаде обавијештен је да је престао сваки оружани отпор непријатеља. Непосредно после тога, Штаб Дивизије наредио је да се све јединице Бригаде са терена повуку у Цеље и да успут прикупе што већи број моторних возила, ради формирања моторизоване колоне. Сва прежна кола, коње и осталу опрему батаљони ће предат Команди позадине Бригаде.³⁴¹

Наредни дан — 17. мај — протекао је без борби.

Борци и старјешине бригаде осјетили су у том тренутку велико олакшање, били су поносни и задовољни, свјесни да су дали велики допринос побједи над мрачним фашистичким силама. Какво је расположење владало тог првог дана у миру, када више нису одјекивали пушчани и митраљески плотуни, артиљеријска и минобацачка ватра, када су престала сва борбена дејства, може се дјелимично сагледати из „Писма једног борца“, упућеног другу у позадини. Писмо је објављено у бригадном билтену број 5. У писму се, између осталог, каже:

³⁴⁴ Архив ВИИ, фонд НОР-а, кут. 878, фасц. 2, док. 23.
«»-Исто.

„Као што и сам знаш — рат је завршен. Побједа је наша. Данас-сутра вратићу се кући, вратиће се сви они који су с пушком у руци ослободили нашу земљу. Вратиће се на свој свакодневни посао да радом обнове и подигну све оно што су наши непријатељи разорили и уништили ... Њих (заробљене непријатељске војнике, прим. аутора) више не занима 'животни простор' — Африка, Украјина, Балкан, њих сада емо интересује: да ли ћемо им поштједити животе. Ми их само посматрамо, поносни што видимо да пред нама стоје 'непобједиви Хитлерови гренадири' и 'браниоци Павелићеве Независне Државе Хрватске — усташе'. Они су до јуче мислили и сањали о господарењу цијелим свијетом, а данас пролазе испред нас, испред оних истих партизана за које су говорили да је то шака јада, једна пљачкашка банда, са којом (ће) заувјек свршити једним ударцем. Пролазе они испред нас снуждени, побјеђени — моле од нас милост они који за милост нису знали .. „^{34,2}

Иако је цјелокупни борацки и старјешински састав био свјестан чињенице да је рат завршен и да су борбена дејства престала, они се нису тако лако и одједном могли привикнути на новонасталу ситуацију. Непрекидна борбена дејства, велики напори, стална физичка и психичка напетост, а посебно велике жртве и губитак другова, са којима су све вријеме рата дијелили добро и зло, оставили су дубоког трага на свим старјешинама и борцима Бригаде. Рат је завршен, требало је и даље радити, извршавати задатке у новим условима, у ослобођеној земљи. У свим јединицама интензивно се радило на оспособљавању моторних возила заплијењених од непријатеља, чишћењу оружја, оправци и дотјеривању опреме. Војницима је дијељена заплијењена одјећа и обућа. Већ у 11.00 сати Бригада је добила задатак да из прихватних логора у рејону Бабно, код Цеља, спроведе у Самобор око 46.000 за-

³⁴² Бригадни билтен „Народни борац“, мај 1945. године.

робљених Нијемаца, усташа и домобрана. Током 18. и 19. маја 1. и 3. батаљон спроводили су заробљенике, који су се кретали пјешке. И поред најбоље воље и свих предузетих мјера, свим заробљеним непријатељевим војницима, није се могла обезбједити нормална исхрана. У Операцијском дневнику 12. бригаде, у извјештају за 19. мај 1945. између осталог наводи се:

„Храна је тражена од команди мјеста и одбора, али без успјеха, јер су фашисти били однијели од народа, тако да се за заробљенике није могло добити ни хљеба .. „³⁴³

Док се колона са заробљеницима кретала према Самобору, стигло је наређење да се Нијемци издвоје и пребаце жељезницом од станице Брежице до Дугог Села. Тај задатак повјерен је 2. батаљону, који је, након пристизања у Дуго Село, 22. маја око 14.00 сати, заробљенике предао Бригади КНОЈ-а. Колона са заробљеним усташама и домобранима стигла је у Самобор, такође, 22. маја, гдје су 1. и 3. батаљон предали заробљенике Жумберској бригади.³⁴⁴

У току заробљавања и разоружања непријатељских јединица у рејону Цеља заплијењена је већа количина моторних возила (око 50 камиона) од којих је формирана Ауто-чета. Планирано је да се дио трупа превезе камионима, али се та идеја није остварила због недостатка бензина. Зато је одлучено да Ауто-чета и Чета аутоматичара остану у Цељу док се не снабдију горивом. Те двије јединице извршиле су покрет два дана доцније и ушле у састав Бригаде у Самобору. Када су све јединице Бригаде стигле у Самобор, 23. маја Бригада је продужила покрет и стигла у село Подсусед, гдје је преноћила.

Поново у Босанској крајини

Двадесет четвртог маја Бригада је извршила покрет правцем: Стањевац—Загреб—Велика Горица—Буковац—Мала Горица, гдје се размјестила.

³⁴³ Архив ВИИ, фонд НОР-а, кут. 878, фасц. 2, док. 23.

³⁴⁴ Исто.

Одмах након доласка у Малу Горицу почеле су припреме за прославу рођендана маршала Тита. Жарка жеља свих припадника била је да се тај значајни дан у историји наших народа и народности прослави што свечаније, те да се и на тај начин изрази најтоплија захвалност Врховном команданту, за све оно што је учинио за коначно ослобођење наше земље. Први пут се рођендан друга Тита прослављао у ослобођеној земљи и први пут се цијела Бригада постројавала у слободи. Све је било свечано, борци и народ из Мале Горице и околних села заједно, са истим мислима и осјећањима. И посљедњи мајски број бригадног листа „Народни борац“ посветио је посебну пажњу томе догађају. У уводном чланку, поред осталог, забиљежено је:

„Од подне село је примило свечани изглед. Извјешане су заставе, народ се окупља пред хрватским домом. У свечаном су руху. Батаљони су под оружјем, крећу на зборно мјесто, гдје се постројавају. У том часу и народ пристиже у дугој поворци, са хрватским заставама на челу ...”

Пошто је примио рапорт од команданта 2. батаљона Вице Рунића, командант Бригаде извршио је смотру јединица.

Након тога одржан је велики збор народа и војке, који је пригодним ријечима, отворио политички комесар 1. батаљона Драго Ковачевић. О значају рођендана друга Тита, говорио је политички комесар бригаде. Остале забиљежено да су излагања говорника прекидана бурним одобравањем и клицањем другу Титу и КПЈ, спонтаним овацијама и аплаузима. У Операцијском дневнику бригаде, у извјештају за 25. мај забиљежено је:

„Овој великој прослави и манифестацији, поред знатног броја народа и омладине Мале Горице и околних села, присуствовала су и два свештеника.”

Са збора је послат телеграм другу Титу.³⁴⁵

Наредног дана Бригада је била у Новој Горици. Из Штаба 11. дивизије 427 људи упућено је у Нову Горицу, ради попуне Бригаде и људство је истог дана распоређено по четама. Јединице су сређиване, оружје је чишћено и организована је обука новопримљених бораца.³⁴⁶

У јутарњим часовима 26. маја Бригада је из Горице, преко Петриње и Костајнице, стигла у село Међеђу код Босанске Дубице, гдје је остала три дана. Јединице су смјештене под шаторе, јер су у том селу, као и у читавом Поткозарју, Нијемци и усташе спалили скоро све куће и уништили народну имовину. Тих дана, из распуштених логора тзв. Независне Државе Хрватске, из интернације из логора у Њемачкој, на своја спаљена огњишта враћале су се преживјеле породице и појединци, углавном жене и дјеца.

За вријеме боравка у Поткозарју посебна пажња посвећена је односу, сарадњи и пружању помоћи мјесном становништву, које је, у току тешке и крваве четворогодишње борбе, а нарочито за вријеме велике непријатељеве офанзиве на Козару у љето 1942. године, претрпјело огромне жртве. Борци и старјешине Бригаде били су свјесни у каквој се ситуацији налази тај народ па су се трудили да му што више помогну. Стога је становницима тог краја подијељено 47 коња, 21 запрежна кола, 21 пар амова, и друга опрема. У четама је организовано добровољно прикупљање прилога за осиромашено становништво. Одзив свих припадника Бригаде био је ван сваког очекивања — прикупљено је 7.388.800 куна (новчана јединица тзв НДХ, прим. аутора) и подијељено народу. Борци и старјешине одрекли су се једног дневног obroка хране у корист народа Козаре. Велики број бораца, који су, приликом формирања Бригаде, били у њеном строју у Дринићу 1943. године, био је са тог терена. Они су се опет вратили у свој родни крај поносни и весели, поносни, као поб-

³⁴⁵ Бригадни билтен „Народни борац“, извештај за мај 1945. године.

³⁴⁹ Архив ВИИ, фонд НОР-а, кут. 878, фасц. 2, док. 16.

једници и ослободиоци своје напаћене земље, али, у исто вријеме, и са тугом у срцу, јер ту срећу нису имали многи њихови другови, који су своје животе оставили у борбама Бригаде у разним крајевима наше земље.³⁴⁷

У бригадном билтену бр. 5 (мај 1945. године), у чланку под насловом: „12. крајишка опет у Босни“, бригадни лекар др Атанацковић, између осталог, написао је:

„Да, сви смо весели, али са тим весељем ми-јеша се у душама нашим туга. Туга, јер сваког тренутка сазнајемо да је неком од другова уништена сва породица, стари родитељи и нејака дје-чица. Колико се другова вратило са краткотрајног одсуства, а да није нашло ни темеља од свога дома. Огорчени смо, јер пролазимо кроз села ко-ја су потпуно спаљена, јер видимо да има мало жена и дјеце, која су неким чудом избјегла уста-шком ножу, станују по земуницама и рушевина-ма. Огорчени смо јер видимо да, некад тако плод-на поља, стоје необрађена, покривена коровом и травом, кроз које гмижу змије отровнице.“³⁴⁸

Одржан је велики народни збор у Босанској Ду-бици, коме су присуствовали борци и становници Ду-бице и околних мјеста. На збору су говорили пред-ставници армије и народа.

Двадесет седмог маја приликом извиђања у околи-ни Босанске Дубице заробљено је 12 усташа и домо-брана и они су предати Команди мјеста у Дубици.³⁴⁹

Настојало се да се организује културно-забавни живот војника и старјешина и одржаване су приредбе заједно са омладином Босанске Дубице и околних села. Двадесет седмог маја на приредби коју је организова-ла омладина Дубице учествовало је 100 војника. Ис-тога дана одиграна је фудбалска утакмица између бо-раца 5. козарске и 12. бригаде.

347 Исто.

*** Бригадни билтен „Народни борац“, мај 1945.

^{М9} Архив ВИИ, фонд НОР-а, кут. 878, фасц. 2, док. 16.

⁵⁵⁰ Исто, док. 23.

Од Поткозарја до Неготина

Према Операцијском дневнику, Бригада је из рејона Међеђе 29. маја извршила покрет преко Орахове, Босанске Градишке, Клашница и истог дана послје подне стигла у Чардачане, гдје су се јединице размјестиле и предузеле одговарајуће мјере борбеног обезбјеђења и извиђања. Превоз борбених дијелова Бригаде извршен је у два пута. Пролазећи кроз Клашнице, гдје је 3. батаљон 5. козарске бригаде (од кога је формирана 12. бригада), јануара 1943. године водио борбе са Нијемцима пред четврту непријатељску офанзиву, многи борци — тада претежно руководиоци, присјећали су се тих дана и борби.

Још прије доласка Бригаде у Чардачане, у рејону Масловара вођене су мање борбе између припадника Команде мјеста у Котор-Варошу и разбијених остатака усташко-четничких банди. Те непријатељеве снаге, јачине око 100 људи, опколиле су Масловаре, упале у куће мјештана, те малтретирале и пљачкале становништво. Тако су последњих дана убили два, ранили два и заробили два припадника Команде мјеста из Котор-Вароша. Сходно таквој ситуацији, јединице Бригаде су, одмах након доласка у Чардачане, почеле убрзане припреме за чишћење и пречишћавање терена од остатака непријатељевих снага. Како је требало дејствовати на планинском терену, припремљени су товарни коњи са самарима, бацачи са муницијом, а обављани су и други послови ради ефикаснијег извршења задатка. Већ сутрадан Бригада је, са свим борбеним дијеловима, камионима пребачена за Масловаре, са задатком да очисти терен од непријатељевих група на просторији: Горња Шњеготина-цеста Масловаре — Клуpe — Суха Гора. Први батаљон је дејствовао на правцу село Кршило — долина ријеке Укрине — Кулаши, 2. батаљон села Велики Шабанци — Крчевине — Драгосавци. Трећи батаљон и правцем, Локве — с. Станојевићи — Плоче — Тедин Хан. Након појаве моторизоване колоне у том рејону четници и усташе су се разбјежали у разним правцима.

И наредног дана батаљони су наставили чишћење терена и извиђање, да би у вечерњим часовима избили на друм Прњавор—Добој. Бригада се потом прикупила у Тедином Хану, гдје је остала два дана. За то вријеме организована је обука људства и извиђање околног терена. Након што је одиграна фудбалска утакмица са борцима 18. бригаде, 12. бригада је у Теслићу, 3. јуна извршила покрет у село Грапска, гдје се, такође, одмарала два дана.

Шестог јуна улиједио је покрет преко Грачанице и Биберовог Поља, а одмах потом Бригада је добила задатак да онемогући повлачење разбијених четничких јединица са Мајевце. Када је извршила тзј задатак, 8. јуна увече, сви дијелови Бригаде прикупили су се у рејону с. Брђани, сјеверно од Тузле.

Од 10. до 17. јуна, борбени и позадински дијелови пребацивали су се камионима, по етапама, према истоку, задржавајући се 2 до 3 дана у селима Доње Борине и Ђукићи, да би 17. јуна стигли у Севојно. Наредног дана Бригада је превезена жељезницом до с. Грљана код Зајечара, гдје је остала до 25. јуна 1945. године.

У вријеме док су се јединице налазиле на одмору, у пријеподневним часовима, извођена је војно-политичка обука по плану Штаба Бригаде. Послије подне одржавани су часови политичке наставе, организоване су културно-забавне активности и разна спортска такмичења, у којима је, најчешће, учествовала и омладина мјеста и села у којима се Бригада налазила. Посебна пажња посвећена је припреми бораца за живот и понашање у граду, те предузимању хигијенскосанитарних мјера у новој средини.

У градовима и селима кроз које су пролазиле јединице или гдје су се задржавале, народ је одушељено поздрављао борце и старјешине, као своје ослободиоце, и трудио се да им боравак у њиховој средини буде што угоднији. У све културнозабавне активности и приредбе били су укључени омладина и народ. У слободно вријеме борци су се одмарали, сређивали опрему, чистили наоружање, купали се и предузимали друге хигијенске мјере.

Двадесет петог јуна 1945. године сви борбени дијелови Бригаде пребачени су жељезницом од с. Грљана до Неготина. Позадински дијелови стигли су у Неготин истог дана у вечерњим часовима.

Први дан у мирнодопском гарнизону прошао је у уређењу касарнског круга, чишћењу проеторија, смјештању јединица, а 27. јуна послје подне извршена је смотра цјелокупног састава Бригаде. Смотру је извршио командант Миле Вученовић, уз присуство великог броја становника Неготина и околних села. Народ је одушевљено поздравио борце и руководиоце Бригаде. Политички комесар Бригаде одржао је пригодан говор, а послје је настало весеље војске, омладине и народа, које је трајало до дубоко у ноћ.

Допринос Бригаде борби за слободу

Дванаеста крајишка народноослободилачка ударна бригада била је 39. од укупно 367 бригада и пукова НОВЈ, формираних у току НОР-а.

На свом борбеном путу кроз Босанску крајину, средњу и источну Босну, сјеверозападни дио Србије, Срем, Славонију, Хрватско загорје и Словенију, који је трајао 854 дана, Бригада је прешла око 8.500 километара. За то вријеме учествовала је у многобројним борбама и биткама против окупатора и домаћих издајника, од којих су значајније: борбе против њемачко-усташких снага у Босанској крајини, разбијање четничке контрареволуције у средњој Босни, бањалучка и београдска операција, ослобођење Теслића, те борбе на сремском фронту. Од дана формирања до завршетка рата у редовима Бригаде борило се око 4.000 бораца, припадника више народа и народности Југославије, па се с правом може рећи да је и 12. бригада, и по свом саставу и по борбеиој и политичкој активности била Бригада братства и јединства. Пролазећи кроз разне крајеве Југославије, поред извршавања борбених задатака, посебна пажња посвећена је политичко-партијском раду и сарадњи са мјесним становништвом и ом-

ладином, чему су нарочито допринијели чланови КП и СКОЈ-а. Све је то допринијело сталном нарастању и попуњавању јединица Бригаде новим борцима, нарочито након доласка у Србију, односно у Мачву, подрињско-колубарски рејон, околину Београда, а потом у Срем, и даље. У том периоду Бригада је попуњена са преко 2.000 нових бораца, претежно омладинаца, са подручја сјеверозападне Србије, тако да је она по свом саставу била све мање крајишка.

Значајно је и учешће жена бораца у борбама које је Бригада водила. У њеним редовима ратовало је око 130 жена, од тога је 26 погинуло у току рата. Око 30 другарица је у Бригади од дана њеног формирања. То су дјевојке — омладинке са Козаре и Грмеча, борци од 1941. и 1942. године. Велики број дјевојака приступио је Бригади на њеном борбеном путу кроз средњу Босну, Србију и на сремском фронту.

На свом борбеном путу Бригада је убила око 3.000, ранила већи број и заробила око 13.000 непријатељских војника и старјешина. Заплијењено је 6.475 пушака, 260 снајпера, 641 пушкомитраљез, 3 топа, 755 ручних бомби, 5.397 топовских граната, 263.305 пушчаних метака. У исто вријеме уништено је: 6 тенкова, 5 оклопних возила, неколико десетина камиона, 3 теретна воза са 145 вагона. Спаљено је и уништено 9 жељезничких станица, разорено 7,5 км жељезничке пруге, два бетонска и 3 жељезничка моста, покидано 4 км телефонске линије, порушене цесте, а на више мјеста спријечен је одвоз неколико хиљада кубних метара дрвета у Бању Луку.

Јединице Бригаде претрпјеле су, такође, велике губитке у људству. Погинула су 762 борца и руководиоца, међу којима 72 војника и политичка делегата вода, 43 четна руководиоца, 5 батаљонских и 5 бригадних руководиоца. Међу погинулим су и народни хероји Петар Мећава, први командант Бригаде, и Милан Егић, командант 1. батаљона. У исто вријеме рањено је 1.460 бораца и руководиоца.

Из сачуваних архивских докумената види се да је из Бригаде нестало око 300 бораца. Установљено је да је 50 са тог списка погинуло, што је накнадно еви-

дентирано. Од преосталих 250 вјероватно је један број, такође, погинуо, али није утврђено мјесто и вријеме њихове погибије, док је други самсвољно напустио јединицу (дезертирао) или су на неки други начин отишли из Бригаде и преживјели рат.

Цјелокупни борачки и старјешински састав Бригаде испољио је примјерну храброст, самопријегор и морално-политичке врлине у многим борбама и биткама, које су њене чете и батаљони водили широм земље. Ипак, треба посебно истаћи значајније успјехе и резултате постигнуте у бањалучкој и београдској операцији и у борбама за ослобођење Теслића, због чега су јединице Бригаде и Бригада као цјелина похваљиване.

Бригада је у току народноослободилачке борбе дала више истакнутих војно-политичких руководиалаца, па се с правом може рећи да је и она, уз остале наше бригаде, била један од расадника кадрова приликом формирања нових јединица.

За укупан допринос побједи над окупатором и домаћим издајницима и ослобођењу земље, Бригада је одликована Орденом заслуге за народ I реда и Орденом братства и јединства са златним вијенцем.

Борбене и револуционарне традиције 12. крајишке бригаде наставља једна мирнодопска јединица Југословенске народне армије у Босанској крајини, а град домаћин је Босански Петровац.